

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ В ГЕОСТРАТЕГІЧНИХ ТА ВОЄННИХ ПЛАНАХ НАЦИСТСЬКОЇ НІМЕЧЧИНИ

У статті представлено плани нацистського керівництва напередодні нападу на Радянський Союз відносно використання сільськогосподарських ресурсів України для розширення сировинної і продовольчої бази Третього райху.

Ключові слова: *сільське господарство України, Друга світова війна, економічні плани Райху.*

У геостратегічних та воєнних планах нацистської Німеччини сільськогосподарському потенціалу України відводилася особливо важлива роль. Саме за його рахунок керівництво Райху мало намір розв'язати одну зі стрижневих проблем — створити сировинну й продовольчу базу, необхідну для забезпечення як Німеччини і окупованої нею Європи, так і Вермахту на період війни на Сході. Про це неодноразово відверто заявляли Гітлер та інші керівники Райху.

Ще в своїй програмній праці «Майн кампф» (вийшла друком у 1924 р.) майбутній фюрер, ставлячи питання про завоювання Німеччиною світового панування і закликаючи до війни, наголошував: «коли ми говоримо про завоювання нових земель у Європі, ми, звичайно, можемо мати на увазі насамперед тільки Росію і ті окраїнні держави, що їй підлеглі»¹. Цілком зрозуміло, що до числа підвладних Німеччині у майбутньому «нових земель» Гітлер включав і Україну. Прийшовши до влади, Гітлер постійно конкретизував і доповнював свої геополітичні плани, а їх реалізацію незмінно пов'язував з Україною, зокрема, з її сільськогосподарським потенціалом. Про мотиви дій Гітлера щодо України промовисто свідчать його висловлювання, зафіксовані у протокольних і щоденникових записах, листах та записках. У 1936 р. на з'їзді правлячої націонал-соціалістичної партії фюрер заявив: «Якби ми мали у розпорядженні безмежні сировинні багатства Уралу, ліси Сибіру, і якби неосяжні плодоносні рівнини України знаходились у межах Німеччини, — ми мали б усе»². Уже після початку Другої світової війни в розмові з представником Ліги Націй Карлом Якобом Буркгардом Гітлер зазначив: «Мені потрібна Україна, щоб нас знову не заморили голодом, як в останній війні»³. 21 червня 1941 р., за день до нападу на СРСР, Гітлер писав Муссоліні, що в результаті війни на Сході «вдасться забезпечити на тривалий час в Україні загальну продовольчу базу»⁴.

22 серпня 1941 р. у записці з приводу плану подальшого ведення війни проти СРСР Гітлер вказував, що одним з найважливіших завдань має бути «оволодіння районами України і Причорномор'я, які є важливою сировинною і продовольчою базою»⁵. В одній із своїх вечірніх бесід, зафіксованих його «літописцями», Гітлер говорив, що в Європі не існує жодної країни, яка могла б бути в такій мірі автаркічною (тобто здатною до створення самодостатньої економіки. — *Авт.*), як Україна⁶. Отже, Гітлер розглядав Україну не як етнічну чи національну одиницю, а лише як країну необмежених економічних можливостей, зокрема, сільськогосподарських в інтересах Німеччини.

Подібне бачення перспектив використання Німеччиною сільськогосподарського потенціалу України було притаманне також іншим керівникам Райху. Так, райхскомісар східних територій А. Розенберг зухвало зазначав: «Завдання України полягають у тому, щоб забезпечити продуктами харчування Німеччину і Європу, а континент — сировиною»⁷. Майбутній райхскомісар України Е. Кох заявив: «Україна мусить бути і буде тим, для чого вона призначена, згідно з розміщенням у сприятливих ґрунтових умовах, а саме — житницею Європи»⁸. Іншого разу цей кривавий кат українського народу цинічно заявляв: «Один центнер української пшениці важить для мене більше, ніж взагалі все українське питання»⁹. А один із головних ідеологів німецького нацизму Геббельс, пояснюючи економічну мету війни проти СРСР, писав: «Це ... війна за пшеницю і хліб, за багато накритий стіл до сніданку, обіду і вечері ... війна за сировину...»¹⁰.

Роль, яку відводили сільськогосподарському потенціалу України в своїх планах гітлерівці, зумовлювалася тим, що в довоєнний період у Німеччині відчувалась велика нестача сільськогосподарської продукції. Власне виробництво не покривало навіть потреби населення у продовольстві. Дефіцит продовольчого балансу в 1934–1935 рр. (у % до потреб) складав по птиці та яйцях від 20 до 30%, морській рибі — від 30 до 40%, жирах (включаючи масло, свиняче сало і маргарин) — від 40 до 50%, рослинних жирах — від 95 до 99%¹¹. Власним виробництвом Німеччина забезпечувала лише 80% потреб країни, у тому числі в хлібі, картоплі, цукрі та молоці на 90–95%. В умовах війни ситуація ускладнювалася тим, що порушились встановлені раніше торговельні зв'язки з іншими державами, а також тим, що сільське господарство в результаті мобілізації втратило величезну кількість робочих рук і одержувало менше машин і знарядь праці¹².

Наявний дефіцит продуктів харчування Німеччина намагалася покрити за рахунок окупованих, залежних і «нейтральних» країн Західної Європи. До 1941 р. із Голландії було завезено 39 тис. т жирів. Данія у перші 12 місяців після захоплення поставила 257 тис. т яловичини та свинини, майже 60 тис. т яєць, 73 тис. т оселедців та інші продукти. Із Польщі в 1940–

1941 рр. завезено понад 1 млн т зерна та багато інших сільськогосподарських продуктів, із Норвегії — майже 100 тис. т риби. Франція щорічно поставляла понад 2 млн гл вина, 150 тис. т м'яса й жирів, 90 тис. т зерна, а також велику кількість молочних продуктів і т.п. Крім того, окупаційні війська Німеччини в Європі постачалися продовольством в основному за рахунок окупованих країн¹³. Однак, підкоривши й пограбувавши майже всю Європу, Німеччина не володіла достатнім продовольчим резервом для ведення війни проти СРСР, а тим більше для реалізації своїх стратегічних планів.

Принагідно звернемо увагу на такий парадокс. Як відомо, у передвоєнні роки економіка України працювала не тільки на воєнно-промисловий комплекс СРСР, а й на ВПК Німеччини. Про це свідчить укладення і реалізація радянсько-німецьких торговельних угод 1938–1940 рр. А після підписання 11 лютого 1940 р. Молотовим і Ріббентропом радянсько-німецької торговельної угоди СРСР зобов'язався поставити Німеччині протягом 18 місяців товарів, головним чином стратегічної сировини, на загальну суму понад 650 млн рейхсмарок. У переліку товарів, які в основному поставляла Україна (за винятком бавовни, платини й більшої частини нафти), найбільшу їх частину за вартістю становила продукція сільського господарства — кормове збіжжя та бобови: 1 млн т на суму 120 млн райхсмарок. А якщо взяти до уваги, що до загарбання Німеччиною природних ресурсів і виробничих потужностей Західної та Центральної Європи влітку 1940 р. головним сировинним джерелом, яким живилася німецька воєнна машина, був СРСР, і, насамперед, Україна¹⁴, то цілком очевидним є те, що одним із таких джерел було і сільське господарство України.

Основні ідеї керівників нацистської Німеччини щодо використання сільськогосподарського потенціалу України знайшли своє втілення в директивних документах Райху, які визначали плани на період війни та на перспективу, зокрема, у складених ще до війни «Директивах по керівництву економікою нових окупованих східних областей» («Зелена течка» Герінга).

У «Зеленій течці» наголошувалося, що використання окупованих східних областей «...має здійснюватися насамперед у галузі продовольчого та нафтового господарства. Одержати для Німеччини якомога більше продуктів харчування і нафти — така головна економічна мета кампанії... Першим завданням є якнайшвидше здійснення забезпечення повного продовольчого постачання німецьких військ за рахунок окупованих областей, щоб таким чином «полегшити продовольче становище в Європі і розвантажити транспорт...»¹⁵. Ці директиви спочатку призначалися для керівництва господарством зайнятих німецькими загарбниками районів СРСР, що знаходилися під військовим управлінням, а потім указом Герінга від 3 липня 1941 р. «Зелена течка» була оголошена обов'язковою й для областей, переданих під

цивільне управління. У ході війни положення цього основного документа були доповнені та конкретизовані різного роду наказами та розпорядженнями вищих нацистських чиновників, військового та цивільного керівництва щодо його застосування.

У матеріалах Нюрнберзького процесу над головними німецькими військовими злочинцями зазначено, що гітлерівці планували вивезти до Німеччини з півдня і південного сходу Радянського Союзу (тобто з України — *Авт.*) всі продукти харчування та сировинні матеріали, які вони вважали «надмірними». Для місцевого населення, яке виробляло продукти та сировину, залишалось менше мінімуму, потрібного для існування цього населення. Нацистами була встановлена наступна послідовність у розподілі продуктів харчування: «1) для діючої армії, 2) для решти військ на ворожій території, 3) для військ, що знаходяться у Німеччині, 4) для німецького цивільного населення і, в останню чергу, для населення окупованих країн»¹⁶.

Гітлерівське керівництво сподівалося, що Німеччина після перемоги над СРСР не тільки повністю забезпечуватиме потреби своєї армії й країни в сільськогосподарській продукції, а й матиме надлишки для експорту продовольства на світовий ринок. Стосовно кількісних показників, то відомо, що гітлерівці розраховували щорічно вивозити до Німеччини з окупованих областей СРСР 10–11 млн т зерна, майже 400 тис. т рослинної олії, 1 млн т жмихів, понад 260 тис. т цукру¹⁷, значну кількість м'ясних та інших продуктів. Потреба ж німецьких військ у продовольстві на радянсько-німецькому фронті також була надзвичайно великою. Так, за чисельністю Вермахту на весну 1942 р. його щорічна потреба досягала 1,5 млн т хліба, 1,8 млн т вівса, 600 тис. т м'яса, 100 тис. т жирів і т.п.¹⁸ Планувалося, що більшу частину цього продовольства повинна була поставляти саме Україна.

Таким чином, керівництво нацистського Райху відводило важливу роль сільськогосподарському потенціалу України в своїх загарбницьких планах і ретельно готувалося до його всебічної експлуатації.

¹ Гітлер А. Моя боротьба / Пер. с нем. — М., 1992. — С. 482.

² Безсмертя. Книга Пам'яті України 1941–1945. — С. 525.

³ Война Германии против Советского Союза 1941–1945. — Берлин, 1998. — С. 32.

⁴ «Совершенно секретно! Только для командования!» Стратегия фашистской Германии в войне против СССР. Док. и матер. — М., 1967. — С. 189.

⁵ Лаута С.П. Колгоспне селянство Радянської України у роки Великої Вітчизняної війни. — К., 1965. — С. 116.

⁶ Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. — Париж–Нью-Йорк–Львів, 1993. — С. 535.

⁷ Германский империализм и Вторая мировая война (материалы научной конференции комиссии историков СССР и ГДР в Берлине 14–19 декабря 1959 г.). — М., 1961. — С. 369.

⁸ Обзор международного положения 1939–1946 гг. Гитлеровская Европа. / Под ред. Арнольда Тойнби и Вероники Тойнби. Оксфорд Университи Пресс, Лондон–Нью-Йорк–Торонто, 1954. — С. 622.

⁹ Лаута С.П. Назв. праця. — С. 117.

¹⁰ Загорулько М.М., Юденков А.Ф. Крах плана «Ольденбург». О срыве экономических планов фашистской Германии на оккупированной территории СССР. — М., 1974. — С. 46.

¹¹ Германский империализм и Вторая мировая война. — С. 518.

¹² Загорулько М.М., Юденко А.Ф. Назв. праця. — С. 36.

¹³ Там само. — С. 40.

¹⁴ Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941–1945. — С. 526.

¹⁵ Німецько-фашистський окупаційний режим на Україні. Зб. док. і матер. — К., 1963. — С. 4–5.

¹⁶ Нюрнбергский процесс над главными немецкими военными преступниками. Сборник материалов. В 7-ми томах. — Т. 3. — М., 1958. — С. 432–433.

¹⁷ Загорулько М.М., Юденков А.Ф. Назв. праця. — С. 59.

¹⁸ Прозэктор Д.М. Агрессия и катастрофа. — М., 1968. — С. 132.

В статъе проанализированы планы нацистського руководства накануне нападения на Советский Союз относительно использования сельскохозяйственных ресурсов Украины для расширения сырьевой и продовольственной базы Третьего рейха.

Ключевые слова: сельское хозяйство Украины, Вторая мировая война, экономические планы Рейха.

In the article the plans of Nazi rulers before attacking the Soviet Union are analyzed in relation to the usage of agricultural resources of Ukraine for expansion of resource and food base of the Third Reich.

Keywords: agriculture of Ukraine, World War 2, economic plans of Reich.